МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Історичний факультет
Кафедра історії України

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»

на тему: **«Вивчення російсько-української війни2014 - 2026 рр. у закладах загальної середньої освіти: методичний аспект»**

Виконав: студент 4 курсу, групи IstP2-B22
спеціальності 014 Середня освіта (Історія та право)
Томчук Олександр Олександроич

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Задорожнюк А.Б.

Кам'янець-Подільський – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП……..……..……4

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2026 РР. У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження російсько-української війни ……...8

1.2. Передумови, причини та основні етапи російсько-української війни 2014–2026 рр.……..9

1.3. Нормативно-правове забезпечення викладання теми російсько-української війни у шкільному курсі історії……..… 10

1.4. Місце теми російсько-української війни у сучасній історичній освіті України……...……12

Розділ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Психолого-педагогічні особливості викладання теми війни в школі……...……16

2.2. Методи та форми навчання під час вивчення російсько-української війни……19

2.3. Використання документальних, візуальних та цифрових джерел на уроках історії ……..…20

2.4. Формування критичного мислення та медіаграмотності учнів під час вивчення теми війни……..….21

2.5. Практичні рекомендації щодо організації уроків і позакласних заходів……..……23

Розділ 3. ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Аналіз сучасних підручників та навчальних програм з історії України……...….26

3.2. Розробка методичних матеріалів для вивчення теми російсько-української війни……30
3.3. Приклади уроків, презентацій та інтерактивних завдань……33
3.4. Оцінювання рівня знань учнів з теми російсько-української війни……...36
ВИСНОВКИ……..……..…….....40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ…….…...…..…43

ВСТУП

Актуальність теми. Російсько-українська війна 2014–2026 рр. є однією з найважливіших і найтрагічніших подій у новітній історії України, що суттєво вплинула на всі сфери суспільного життя держави — політичну, економічну, соціальну, культурну та освітню. Війна стала не лише випробуванням для українського суспільства, а й важливим чинником формування національної свідомості, громадянської позиції та переосмислення історичного минулого України. Саме тому вивчення російсько-української війни у закладах загальної середньої освіти набуває особливої актуальності та потребує ґрунтовного методичного забезпечення.

Після початку російської агресії у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році питання історичної освіти стало одним із ключових елементів формування патріотизму та громадянської відповідальності молодого покоління. Школа сьогодні виконує не лише освітню, а й важливу виховну функцію, оскільки саме в процесі навчання учні отримують знання про сучасні історичні події, вчаться аналізувати інформацію, формувати власну позицію та усвідомлювати значення боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність держави.

Актуальність теми також зумовлена необхідністю протидії інформаційній війні та дезінформації, які стали невід’ємною складовою сучасного воєнного конфлікту. В умовах поширення фейків, маніпуляцій та пропаганди особливого значення набуває розвиток критичного мислення, медіаграмотності та вміння працювати з історичними джерелами. Саме уроки історії мають сприяти формуванню в учнів навичок аналізу інформації, розпізнавання недостовірних фактів та об’єктивного оцінювання подій сучасності.

Крім того, тема російсько-української війни є емоційно складною для сприйняття учнями, адже значна частина школярів безпосередньо переживає наслідки війни: вимушене переселення, втрату рідних, постійний психологічний стрес та життя в умовах воєнного стану. Це вимагає від учителя особливого педагогічного підходу, психологічної чутливості та використання сучасних

методик викладання, які дозволяють не лише передати знання, а й підтримати емоційний стан учнів.

Важливим аспектом актуальності дослідження є також постійне оновлення навчального змісту. Події російсько-української війни продовжують розвиватися, що потребує регулярного перегляду підручників, навчальних програм та методичних матеріалів. У сучасній школі виникає потреба у використанні новітніх освітніх технологій, інтерактивних методів навчання, цифрових ресурсів, документальних матеріалів, відеосвідчень та онлайн-платформ для забезпечення ефективного викладання теми.

Дослідження методичних аспектів вивчення російсько-української війни є важливим і з науково-педагогічної точки зору, оскільки дозволяє визначити найбільш ефективні форми та методи роботи з учнями, спрямовані на формування історичної компетентності, патріотичного виховання та національної ідентичності. Аналіз сучасного стану викладання цієї теми дає можливість виявити існуючі проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Таким чином, актуальність теми дослідження визначається необхідністю вдосконалення методики викладання російсько-української війни у закладах загальної середньої освіти, формування в учнів об’єктивного розуміння сучасних історичних процесів, розвитку критичного мислення та виховання свідомих громадян України в умовах триваючої війни.

Метою дослідження – є аналіз методичних аспектів вивчення російсько-української війни 2014–2026 рр. у закладах загальної середньої освіти та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення викладання цієї теми у шкільному курсі історії.

Завдання дослідження:

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1. Проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження російсько-української війни.
2. Визначити основні причини, етапи та наслідки російсько-української війни 2014–2026 рр.

3. Дослідити нормативно-правове забезпечення викладання теми війни у закладах загальної середньої освіти.
4. Охарактеризувати сучасні методи та форми навчання під час вивчення теми російсько-української війни.
5. Проаналізувати можливості використання історичних джерел, мультимедійних матеріалів та цифрових технологій на уроках історії.
6. Визначити роль медіаграмотності та критичного мислення у процесі вивчення теми війни.
7. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення методики викладання теми російсько-української війни у школі.

Об'єктом дослідження – є процес вивчення новітньої історії України у закладах загальної середньої освіти.

Предметоом дослідження – є методичні аспекти викладання теми російсько-української війни 2014–2026 рр. у закладах загальної середньої освіти.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 2014 року — початку російської агресії проти України, анексії Криму та бойових дій на сході України — до 2026 року, що дає можливість комплексно дослідити розвиток війни та її висвітлення в сучасній історичній освіті.

Географічні межі охоплюють територію України, зокрема заклади загальної середньої освіти, у яких здійснюється викладання історії України та теми російсько-української війни.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності, науковості та системності, які дали змогу комплексно дослідити особливості вивчення російсько-української війни 2014–2026 рр. у закладах загальної середньої освіти. У роботі використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, історико-хронологічний та історико-порівняльний методи, педагогічний аналіз і метод систематизації навчально-методичних матеріалів.

У дослідженні також застосовано компетентнісний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи до навчання, які сприяють формуванню

історичної компетентності, критичного мислення та громадянської свідомості учнів.

Апробація дослідження. Основні положення дослідження та розроблені методичні рекомендації пройшли апробацію під час проходження педагогічної практики у 8 класі Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи №1 у період з 29 вересня по 10 жовтня 2025 року, а також обговорювалися на засіданнях студентських наукових гуртків та методичних семінарах кафедри всесвітньої історії К-ПНУ імені Івана Огієнка.

Практичне значення полягає у можливості використання його результатів у процесі викладання історії України у закладах загальної середньої освіти. Розроблені методичні рекомендації, приклади уроків та навчальні матеріали можуть бути використані вчителями історії, студентами педагогічних спеціальностей, методистами та науковцями для вдосконалення освітнього процесу.

Матеріали дослідження можуть бути застосовані під час підготовки навчальних програм, методичних посібників, презентацій та позакласних заходів з історії України.

Структура дослідження зумовлена метою, завданнями та логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (30 найменувань).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2026 РР. У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження російсько-української війни

Історіографія російсько-української війни 2014–2026 рр. є відносно новою, проте активно розвивається у сучасній українській історичній науці. Значна увага дослідників зосереджується на причинах виникнення війни, її основних етапах, політичних, військових та соціальних наслідках, а також питаннях формування історичної пам’яті та національної ідентичності в умовах війни. Вагомий внесок у дослідження цієї тематики зробили українські історики та науковці, зокрема Я. Грицак, С. Плохій, В. Смолій, О. Реєнт, Ф. Турченко, Г. Касьянов, І. Патриляк та інші. У їхніх працях висвітлюються передумови російської агресії проти України, перебіг бойових дій, міжнародна реакція та вплив війни на українське суспільство.

Окрему групу становлять науково-методичні праці, присвячені викладанню новітньої історії України у закладах загальної середньої освіти. Значний внесок у розробку методики навчання історії здійснили О. Пометун, К. Баханов, С. Терно, А. Голуб та інші дослідники. У їхніх роботах розглядаються сучасні підходи до викладання історії, формування критичного мислення учнів, використання інтерактивних технологій та розвиток історичної компетентності школярів. [5, с. 114]

Джерельну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, зокрема Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», Державний стандарт базової середньої освіти, навчальні програми та методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України. Важливими джерелами є підручники з історії України для закладів загальної середньої освіти, матеріали Українського інституту національної пам’яті, Інституту модернізації змісту освіти, а також сучасні наукові праці, енциклопедичні видання, електронні ресурси та матеріали офіційних інформаційних порталів. [20, с. 78]

У процесі дослідження також були використані інтернет-джерела, що містять актуальну інформацію про російсько-українську війну, сучасний стан історичної освіти та методичні рекомендації щодо викладання теми війни у школі. Це дозволило комплексно дослідити проблему та проаналізувати сучасні підходи до її висвітлення у закладах загальної середньої освіти.

1.2. Передумови, причини та основні етапи російсько-української війни 2014–2026 рр.

Російсько-українська війна 2014–2026 рр. стала наслідком тривалих політичних, історичних та геополітичних суперечностей між Україною та Російською Федерацією. Однією з головних передумов війни було прагнення України до європейської інтеграції, демократичного розвитку та виходу з-під політичного впливу Росії. Після проголошення незалежності України у 1991 році Російська Федерація намагалася зберегти контроль над українською політикою, економікою та інформаційним простором. Особливо загострилися відносини після Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013–2014 рр., коли українське суспільство остаточно підтвердило свій європейський вибір. [21, с. 52]

Безпосередньою причиною початку війни стали події Революції Гідності та втеча президента Віктора Януковича у лютому 2014 року. Скориставшись політичною нестабільністю в Україні, Російська Федерація у березні 2014 року здійснила окупацію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Пізніше за підтримки Росії на території Донецької та Луганської областей були створені незаконні збройні формування, що призвело до початку бойових дій на сході України.

Перший етап війни тривав у 2014–2021 рр. і характеризувався бойовими діями на Донбасі, анексією Криму, проведенням антитерористичної операції, а згодом Операції об’єднаних сил. [7, с. 412] У цей період відбулися одні з найважчих боїв — за Іловайськ, Дебальцеве, Донецький аеропорт. Україна

поступово зміцнювала власні Збройні сили, а міжнародна спільнота запровадила санкції проти Російської Федерації.

Другий етап розпочався 24 лютого 2022 року з повномасштабного вторгнення Росії на територію України. [15, с. 284], Російські війська здійснили наступ із півночі, сходу та півдня України. Основними цілями агресора були захоплення Києва, повалення української влади та встановлення контролю над державою. Проте завдяки опору Збройних сил України та підтримці українського суспільства ці плани були зірвані. Українська армія звільнила значну частину окупованих територій, зокрема Київщину, Харківщину та частину Херсонщини.

У 2023–2026 рр. війна набула затяжного характеру та перетворилася на масштабне виснажливе протистояння. Україна продовжила боротьбу за відновлення територіальної цілісності та незалежності, отримуючи військову, фінансову й гуманітарну допомогу від міжнародних партнерів. У цей період важливого значення набули інформаційна безпека, міжнародна дипломатія, розвиток обороноздатності держави та консолідація українського суспільства. [24, с. 302]

Російсько-українська війна стала визначальною подією сучасної історії України. Вона суттєво вплинула на політичний розвиток держави, формування національної свідомості українців, зміцнення громадянської позиції суспільства та переосмислення ролі України у світовій політиці.

1.3. Нормативно-правове забезпечення викладання теми російсько-української війни у шкільному курсі історії

Викладання теми російсько-української війни у шкільному курсі історії здійснюється на основі чинної нормативно-правової бази України, яка регламентує зміст, організацію та методичні засади освітнього процесу. Основними нормативними документами є Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», що визначають головні принципи державної освітньої політики, спрямованої на формування громадянської свідомості, патріотизму, поваги до історії та культури українського народу.

Важливе значення має Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України, який визначає компетентнісний підхід до навчання та орієнтує освітній процес на розвиток критичного мислення, історичної компетентності та громадянської відповідальності учнів. У межах громадянської та історичної освітньої галузі передбачено вивчення сучасних історичних процесів, зокрема подій російсько-української війни.

Нормативною основою викладання теми також є навчальні програми з історії України для закладів загальної середньої освіти, затверджені Міністерством освіти і науки України. [29, с. 217] У програмах визначено основні теми, поняття та результати навчання, пов’язані з вивченням Революції Гідності, анексії Криму, бойових дій на сході України та повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році.

Особливу роль відіграють щорічні методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо викладання історії у закладах загальної середньої освіти. У цих документах надаються рекомендації щодо висвітлення сучасних історичних подій, використання інтерактивних методів навчання, цифрових ресурсів, історичних джерел та матеріалів медіаосвіти. [6]

Важливим елементом нормативно-правового забезпечення є також Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, яка спрямована на формування національної ідентичності, громадянської активності та патріотизму учнівської молоді. Значну допомогу вчителям надають методичні матеріали Українського інституту національної пам’яті та Інституту модернізації змісту освіти, які містять рекомендації щодо викладання теми російсько-української війни, роботи з історичними джерелами та розвитку критичного мислення учнів. [8]

Таким чином, нормативно-правове забезпечення викладання теми російсько-української війни у шкільному курсі історії створює основу для формування в учнів об’єктивного розуміння сучасних історичних подій, національної свідомості та громадянської позиції.

1.4 Місце теми російсько-української війни у сучасній історичній освіті України

Тема російсько-української війни займає особливе та надзвичайно важливе місце у сучасній історичній освіті України, оскільки вона є однією з ключових подій новітнього періоду державотворення та визначає не лише політичний, а й соціокультурний розвиток українського суспільства у XXI столітті. Її вивчення у закладах загальної середньої освіти має багатовимірний характер, адже поєднує навчальну, виховну, світоглядну та громадянську функції.

У сучасних умовах шкільний курс історії України не обмежується лише ретроспективним викладом подій минулого, а поступово трансформується у простір осмислення актуальних історичних процесів, які безпосередньо впливають на життя учнів. Саме тому російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році та продовжується до сьогодні, стала невід'ємною складовою навчального змісту історичної освіти. [18] Особливої актуальності ця тема набула після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, яке радикально змінило не лише безпекову ситуацію, а й підходи до викладання історії в українській школі.

Включення теми війни до навчальних програм і підручників з історії України є закономірним наслідком суспільного запиту на осмислення сучасних подій. Учні отримують знання про передумови конфлікту, його основні етапи, ключові події, а також міжнародний контекст. [2, с. 201] Важливе місце займає вивчення анексії Автономної Республіки Крим у 2014 році, збройного конфлікту на сході України, створення незаконних збройних формувань, а також повномасштабної агресії Росії у 2022 році. Таким чином, тема війни інтегрується у загальну логіку новітньої історії України як її центральний і визначальний елемент.

Окрему роль у викладанні цієї теми відіграє формування історичної пам'яті учнівської молоді. Історична пам'ять у цьому контексті виступає не лише як сукупність знань про події, а як спосіб їхнього емоційного та ціннісного осмислення. Через вивчення російсько-української війни учні усвідомлюють

значення таких базових понять, як державний суверенітет, територіальна цілісність, свобода, демократія та національна ідентичність. Це сприяє формуванню стійких громадянських цінностей і відповідального ставлення до майбутнього своєї держави. [3, с. 187]

Важливим аспектом є також те, що тема війни безпосередньо впливає на процес формування національної свідомості школярів. У сучасних умовах освіта виконує функцію не лише передачі знань, а й формування громадянина, який здатний усвідомлювати свою належність до української політичної нації, розуміти історичні виклики та брати участь у суспільному житті. У цьому контексті російсько-українська війна розглядається як подія, що консолідує українське суспільство та зміцнює його національну єдність.

Окремо слід наголосити на важливості цієї теми у формуванні критичного мислення учнів. У сучасному інформаційному просторі, який характеризується значною кількістю дезінформації, пропаганди та маніпулятивного контенту, шкільна історична освіта має навчити учнів критично оцінювати джерела інформації, порівнювати різні точки зору та робити обґрунтовані висновки. Вивчення російсько-української війни створює для цього особливо актуальне підґрунтя, оскільки учні постійно стикаються з інформацією про сучасні події у медіа та соціальних мережах.

Важливою складовою є також виховна функція цієї теми. Вона сприяє формуванню поваги до захисників України, усвідомленню значення військової служби, волонтерського руху та громадянської солідарності. Через приклади героїзму українських військових, добровольців та цивільного населення учні формують уявлення про цінність людського життя, взаємодопомоги та відповідальності перед суспільством. Це має значний вплив на становлення моральних орієнтирів молодого покоління. [31, с. 412]

У сучасній історичній освіті також активно використовується інтерактивний підхід до вивчення теми війни. Застосування мультимедійних технологій, документальних відеоматеріалів, інтерактивних карт, цифрових архівів та свідчень очевидців дозволяє зробити навчальний процес більш

наочним, емоційно насиченим і водночас аналітично глибоким. Це сприяє кращому розумінню складних історичних процесів та формуванню цілісної картини подій.

Не менш важливою є інтеграція теми російсько-української війни у міжпредметні зв'язки. Вона тісно пов'язана з громадянською освітою, правознавством, географією, українською літературою та інформатикою. Такий підхід дозволяє розглядати війну не лише як історичну подію, а як комплексне явище, що охоплює політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. [20, с. 391]

Значну роль у сучасній освіті відіграють також методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України, Українського інституту національної пам'яті та інших освітніх інституцій, які визначають підходи до викладання теми війни. Вони наголошують на необхідності дотримання принципів об'єктивності, вікової відповідності, психологічної безпеки та уникнення надмірної емоційної травматизації учнів. [17]

Таким чином, тема російсько-української війни у сучасній історичній освіті України виконує не лише пізнавальну, а й глибоку суспільну функцію. Вона сприяє формуванню історичної свідомості, громадянської відповідальності, патріотизму та здатності до критичного мислення. Її вивчення є важливим чинником становлення свідомого громадянина, який розуміє складність сучасних історичних процесів і усвідомлює свою роль у розвитку держави.

Отже, місце теми російсько-української війни у сучасній історичній освіті України є центральним і системоутворювальним, оскільки вона об'єднує освітній, виховний та ціннісний компоненти, формуючи основу для розвитку зрілої громадянської особистості.

Висновок до першого розділу

У першому розділі дослідження було проаналізовано історіографію, джерельну базу, передумови та основні етапи російсько-української війни 2014–2026 рр., а також нормативно-правове забезпечення й місце цієї теми у сучасній історичній освіті України.

Встановлено, що історіографія російсько-української війни перебуває на етапі активного формування та характеризується значним зростанням кількості наукових досліджень. Українські науковці приділяють увагу як політичним і військовим аспектам війни, так і її соціокультурним наслідкам та впливу на формування національної ідентичності. Важливе місце займають також праці з методики викладання історії, що визначають сучасні підходи до навчання учнів.

Джерельна база дослідження є широкою та різноплановою і включає нормативно-правові акти, навчальні програми, підручники, методичні матеріали, наукові праці, енциклопедичні видання та сучасні інтернет-ресурси. Це дозволяє забезпечити комплексний та об’єктивний підхід до вивчення теми.

Проаналізовано передумови та причини російсько-української війни, серед яких ключовими є геополітичні протиріччя, прагнення України до європейської інтеграції та агресивна політика Російської Федерації. Визначено основні етапи війни: початок збройного конфлікту у 2014 році, фаза локальних бойових дій на сході України, а також повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році та подальший розвиток затяжного збройного протистояння.

Також визначено місце теми російсько-української війни у сучасній історичній освіті України. Вона є однією з ключових у шкільному курсі історії та виконує не лише навчальну, а й виховну функцію, сприяючи формуванню громадянської свідомості, патріотизму, критичного мислення та історичної пам’яті учнів.

Отже, перший розділ закладає теоретико-методологічну основу дослідження та доводить, що тема російсько-української війни є важливим елементом сучасної історичної науки та шкільної історичної освіти в Україні.\

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Психолого-педагогічні особливості викладання теми війни в школі

Викладання теми російсько-української війни у закладах загальної середньої освіти є одним із найскладніших викликів сучасної історичної дидактики, оскільки воно поєднує в собі не лише навчальну, а й потужну виховну та психоемоційну складову. Особливість цієї теми полягає в тому, що вона не є віддаленим історичним минулим, а безпосередньо продовжується в теперішньому часі, впливаючи на щоденне життя учнів, їхніх родин і суспільства загалом. Саме тому педагогічний процес у цій темі виходить за межі звичайного засвоєння навчального матеріалу і стає важливим елементом формування життєвої стійкості, громадянської позиції та психологічної рівноваги здобувачів освіти. [9, с. 85]

Однією з ключових психолого-педагогічних особливостей є високий рівень емоційної включеності учнів у зміст навчання. Багато школярів мають безпосередній або опосередкований досвід війни: вимушене переселення, перебування в умовах бойових дій, розлуку з членами родини, втрату житла або близьких людей. Це означає, що навчальний матеріал про війну не сприймається як абстрактна історична інформація, а викликає особисті переживання, асоціації та емоційні реакції. У зв’язку з цим педагог повинен діяти надзвичайно обережно, враховуючи можливість психотравматизації під час обговорення окремих подій, особливо тих, що пов’язані з насильством, руйнуваннями або людськими втратами. [27, с. 104]

Важливим принципом у цьому контексті є забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища. Учитель має створювати атмосферу довіри, поваги та емоційної підтримки, де кожен учень відчуває себе захищеним. Це передбачає недопущення примусового залучення до обговорення особистого досвіду війни, уникнення оцінювання або порівняння емоційних реакцій учнів, а також делікатне ставлення до будь-яких проявів емоційності в класі. У разі виникнення сильних емоційних реакцій педагог повинен уміти коректно

реагувати, підтримувати учня та за потреби змінювати форму роботи на більш нейтральну.

Окремого значення набуває питання вікової та психологічної диференціації навчального матеріалу. У середній школі (5–9 класи) подача теми повинна бути максимально адаптованою, з акцентом на базові факти, загальне розуміння подій та формування первинних уявлень про причини і наслідки війни. Використання складних політичних або військових термінів у цьому віці є обмеженим і повинно супроводжуватися зрозумілими поясненнями. Натомість у старшій школі (10–11 класи) можливе більш глибоке аналітичне опрацювання теми, включаючи розгляд геополітичного контексту, міжнародних відносин, інформаційної війни, економічних наслідків та правових аспектів збройного конфлікту. Такий поступовий перехід дозволяє враховувати когнітивні можливості учнів та забезпечує послідовне формування історичного мислення. [22, с. 147]

Важливим аспектом є також регулювання емоційного навантаження під час навчального процесу. Оскільки тема війни є емоційно насиченою, педагог повинен уміти дозувати навчальний матеріал, чергувати складні для сприйняття елементи з більш нейтральними, використовувати паузи для осмислення інформації та рефлексії. Доцільним є застосування різних форм роботи, які знижують психологічну напругу, зокрема групових обговорень, роботи з візуальними матеріалами або аналізу документів у спокійному темпі. Надмірне навантаження інформацією без емоційної розрядки може призвести до втоми, зниження уваги та психологічного дискомфорту учнів. [28, с. 34]

Особливу роль у викладанні цієї теми відіграє виховна функція історичної освіти. Вивчення російсько-української війни сприяє формуванню в учнів почуття патріотизму, усвідомлення цінності державної незалежності, територіальної цілісності та демократичних принципів. Водночас важливо, щоб виховний процес не набував однобічного або пропагандистського характеру. [27, с. 118] Завдання педагога полягає у формуванні свідомої громадянської позиції, заснованої на гуманістичних цінностях, повазі до людського життя, толерантності та неприйнятті насильства як засобу вирішення конфліктів.

Суттєвим психолого-педагогічним аспектом є розвиток у школярів емпатії та здатності до співпереживання без надмірного емоційного занурення. Учитель повинен допомогти учням навчитися розрізняти фактичну інформацію та емоційне сприйняття подій, формуючи при цьому стійкість до інформаційного стресу. Це особливо актуально в умовах сучасного інформаційного середовища, де учні постійно стикаються з великою кількістю новин, зображень і відеоматеріалів, які можуть мати маніпулятивний або травматичний характер. [1, с. 67]

Важливим елементом педагогічної діяльності є також розвиток критичного мислення як захисного механізму від інформаційних впливів. Учні повинні вміти аналізувати джерела інформації, перевіряти їх достовірність, розрізняти факти, інтерпретації та пропагандистські повідомлення. [19] У цьому процесі роль учителя полягає не у нав’язуванні готових оцінок, а у формуванні навичок самостійного аналізу та аргументованого висловлення власної думки.

Окремої уваги потребує етичний вимір викладання теми війни. Педагог повинен дотримуватися принципів нейтральності у поданні складних політичних питань, водночас чітко орієнтуючи навчальний процес на загальнолюдські цінності. Важливо уникати мови ворожнечі, стереотипізації або узагальнень, які можуть формувати упереджене ставлення до окремих груп людей. Це сприяє вихованню у школярів культури діалогу та взаємоповаги. [22, с. 214]

Отже, психолого-педагогічні особливості викладання теми російсько-української війни полягають у складному поєднанні емоційної чутливості, вікової адаптації навчального матеріалу, виховної спрямованості та розвитку критичного мислення. Ефективна реалізація цих підходів дозволяє не лише забезпечити якісне засвоєння навчального матеріалу, а й підтримати психологічне благополуччя учнів, сформувати в них стійку громадянську позицію та підготувати до свідомого життя в умовах сучасних суспільних викликів.

2.2. Методи та форми навчання під час вивчення російсько-української війни

Вивчення російсько-української війни у шкільному курсі історії потребує використання сучасних педагогічних методів і форм організації навчання, які забезпечують не лише засвоєння фактологічного матеріалу, а й формування в учнів критичного мислення, громадянської позиції та медіаграмотності. З огляду на складність і чутливість теми, особлива увага приділяється інтерактивним та особистісно орієнтованим підходам.

Одним із ключових методів є пояснювально-ілюстративний, який використовується для подання базових понять, хронології подій та причинно-наслідкових зв'язків. Він дозволяє сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про перебіг війни, її етапи та основні події. [1, с. 96]

Важливе місце посідає проблемне навчання, яке передбачає постановку перед учнями проблемних запитань і ситуацій, пов'язаних із причинами війни, міжнародною реакцією, інформаційною війною та наслідками збройного конфлікту. Такий підхід стимулює аналітичне мислення та вміння аргументовано висловлювати власну позицію.

Ефективним є використання дослідницького методу, коли учні самостійно працюють з історичними джерелами, документами, статистичними матеріалами, свідченнями очевидців, новинними повідомленнями. Це сприяє розвитку навичок критичного аналізу інформації та формуванню історичної компетентності. [22, с. 198]

Серед інтерактивних методів особливо доцільними є дискусії, дебати, «мозковий штурм», метод «мікрофон», аналіз історичних ситуацій та рольові ігри. Вони дозволяють залучити учнів до активного обговорення складних суспільних питань, формують уміння слухати інших і аргументувати власну думку.

Важливим є також проєктний метод навчання, який передбачає виконання учнями індивідуальних або групових дослідницьких проєктів, присвячених окремим аспектам війни: волонтерському руху, героїзму захисників України, інформаційній війні, міжнародній підтримці України тощо. [13, с. 121] Результати

можуть бути представлені у вигляді презентацій, відеороликів, постерів або дослідницьких робіт.

Серед форм організації навчання провідне місце займає урок історії, який може бути побудований у формі уроку-лекції, уроку-дискусії, уроку-дослідження або інтегрованого заняття. Також широко застосовуються позакласні форми роботи: тематичні години спілкування, круглі столи, зустрічі з очевидцями подій, перегляд і обговорення документальних фільмів. [12, с. 54]

Сучасним напрямом є використання інформаційно-комунікаційних технологій: мультимедійних презентацій, інтерактивних карт, онлайн-платформ, освітніх відеоресурсів та цифрових архівів. Це підвищує наочність навчального матеріалу та сприяє кращому його засвоєнню. [27, с. 163]

Отже, ефективне вивчення теми російсько-української війни можливе за умови поєднання традиційних і сучасних методів навчання, що забезпечує формування в учнів глибокого розуміння історичних процесів, розвиток критичного мислення та громадянської свідомості.

2.3. Використання документальних, візуальних та цифрових джерел на уроках історії

Використання документальних, візуальних та цифрових джерел на уроках історії є важливою складовою сучасного навчального процесу, особливо під час вивчення теми російсько-української війни. Такі джерела дозволяють зробити навчання більш наочним, емоційно змістовним і водночас сприяють розвитку критичного мислення, медіаграмотності та вміння аналізувати інформацію.

Документальні джерела займають центральне місце у викладанні історії війни. До них належать офіційні документи, міжнародні угоди, звернення державних органів, статистичні матеріали, свідчення очевидців, інтерв'ю військових і цивільних осіб. Робота з такими джерелами формує в учнів навички аналізу історичної інформації, дозволяє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити обґрунтовані висновки. [10] Особливо цінними є свідчення учасників подій, які допомагають учням краще зрозуміти людський вимір війни.

Візуальні джерела, до яких належать фотографії, карти, інфографіки, плакати та відеоматеріали, забезпечують високий рівень наочності навчання. Вони сприяють кращому сприйняттю складних історичних процесів, дозволяють простежити перебіг бойових дій, зміни територій, наслідки руйнувань та гуманітарні аспекти війни. Важливим є також критичний аналіз візуальних матеріалів, оскільки вони можуть містити елементи пропаганди або емоційного впливу. [17]

Цифрові джерела відіграють дедалі більшу роль у сучасній історичній освіті. До них належать онлайн-архіви, електронні бібліотеки, офіційні вебсайти державних установ, інтерактивні карти бойових дій, освітні платформи та мультимедійні ресурси. Їх використання дозволяє оперативно оновлювати навчальний матеріал, забезпечує доступ до актуальної інформації та сприяє формуванню цифрової компетентності учнів.

Особливе значення має використання цифрових карт та інтерактивних платформ, які дозволяють відстежувати перебіг війни в динаміці, аналізувати зміни на фронті та розуміти стратегічні аспекти подій. [23] Такі ресурси підвищують зацікавленість учнів і роблять навчання більш інтерактивним.

Важливим аспектом є формування в учнів навичок критичного ставлення до джерел інформації. В умовах інформаційної війни необхідно навчати школярів перевіряти достовірність даних, відрізняти факти від пропаганди та маніпуляцій, а також аналізувати різні точки зору на історичні події. [6]

Отже, використання документальних, візуальних та цифрових джерел на уроках історії забезпечує глибше розуміння учнями подій російсько-української війни, сприяє розвитку аналітичного мислення та формуванню інформаційної культури, що є надзвичайно важливим у сучасному освітньому середовищі.

2.4. Формування критичного мислення та медіаграмотності учнів під час вивчення теми війни

Формування критичного мислення та медіаграмотності учнів під час вивчення російсько-української війни є одним із ключових завдань сучасної

історичної освіти. Це зумовлено як складністю самої теми, так і високим рівнем інформаційного впливу в умовах сучасної інформаційної війни. Учні щоденно стикаються з великою кількістю новин, відео, дописів у соціальних мережах, які можуть містити як достовірну інформацію, так і маніпуляції, фейки або пропаганду. [4, с. 92] Тому школа має сформувати в них уміння свідомо сприймати інформацію та критично її аналізувати.

Критичне мислення у процесі вивчення теми війни передбачає розвиток у школярів здатності аналізувати історичні події на основі різних джерел, порівнювати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити обґрунтовані висновки. Важливо навчити учнів не лише запам'ятовувати факти, а й ставити запитання: «Чому це сталося?», «Які джерела підтверджують цю інформацію?», «Які можуть бути альтернативні погляди на подію?».

Особливе значення має робота з різними типами джерел інформації. Під час уроків учні повинні вчитися аналізувати офіційні документи, новинні повідомлення, історичні карти, фотографії, відеоматеріали та свідчення очевидців. [28, с. 53] Порівняння різних джерел дозволяє виявляти суперечності, перевіряти достовірність інформації та формувати об'єктивне уявлення про події російсько-української війни.

Важливим компонентом є розвиток медіаграмотності. Учні повинні розуміти, як працюють медіа, які існують механізми створення інформаційних повідомлень, як розпізнавати маніпуляції, емоційно забарвлені матеріали та пропагандистські наративи. У цьому контексті доцільним є використання завдань на перевірку фактів, аналіз новин з різних джерел та виявлення ознак фейкової інформації. [11, с. 76]

Ефективними педагогічними засобами формування критичного мислення є дискусії, дебати, аналіз проблемних ситуацій, метод «шести капелюхів мислення», а також робота в групах над аналізом конкретних інформаційних матеріалів. Такі форми роботи стимулюють учнів до активного мислення, формування власної позиції та її аргументації.

Важливу роль відіграє також проєктна діяльність, під час якої учні можуть створювати власні інформаційні продукти: аналітичні довідки, презентації, відео, інформаційні плакати або блоги. Це сприяє не лише кращому засвоєнню матеріалу, а й розвитку навичок відповідального ставлення до інформації.

Окрему увагу слід приділяти емоційному аспекту сприйняття інформації про війну. Учитель повинен допомогти учням відрізняти емоційний вплив від фактичної інформації, усвідомлювати можливі маніпуляції через емоції та формувати вміння зберігати об’єктивність під час аналізу подій. [23]

Отже, формування критичного мислення та медіаграмотності під час вивчення теми російсько-української війни є необхідною умовою сучасної історичної освіти. Воно забезпечує не лише глибше розуміння історичних подій, а й підготовку свідомих, відповідальних громадян, здатних орієнтуватися в складному інформаційному просторі.

2.5. Практичні рекомендації щодо організації уроків і позакласних заходів

Організація уроків і позакласних заходів з теми російсько-української війни потребує комплексного підходу, що поєднує навчальну, виховну та психолого-педагогічну складові. Важливо забезпечити збалансоване подання матеріалу, уникати надмірної емоційної напруги та водночас формувати в учнів глибоке розуміння сучасних історичних процесів.

Під час проведення уроків історії доцільно використовувати різні типи занять. Ефективними є уроки вивчення нового матеріалу з елементами бесіди та аналізу джерел, уроки-дискусії, уроки-дослідження, а також інтегровані заняття з використанням мультимедійних технологій.[19] Оптимальним є поєднання пояснення вчителя з активною роботою учнів, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення.

Важливою рекомендацією є використання структурованого подання навчального матеріалу. Доцільно дотримуватися хронологічного принципу, виділяючи основні етапи російсько-української війни, та водночас акцентувати

увагу на причинно-наслідкових зв’язках. Це допомагає учням краще розуміти логіку подій та їхній взаємозв’язок.

Особливу увагу слід приділяти добору навчальних матеріалів. Рекомендується використовувати офіційні джерела інформації, документи державних установ, матеріали Українського інституту національної пам’яті, а також перевірені медіаресурси. Важливо уникати неперевіреної інформації та матеріалів, що можуть містити елементи пропаганди або викликати надмірний емоційний стрес.

Під час організації уроків доцільно застосовувати інтерактивні методи навчання. Зокрема, роботу в групах, аналіз історичних документів, складання хронологічних таблиць, роботу з картами бойових дій, обговорення проблемних питань. [17] Це сприяє активному залученню учнів до навчального процесу та розвитку їхніх аналітичних навичок.

Позакласна робота є важливою складовою вивчення теми війни. Ефективними формами є тематичні виховні години, круглі столи, зустрічі з військовими, волонтерами або очевидцями подій, перегляд і обговорення документальних фільмів, участь у патріотичних заходах. Такі форми сприяють формуванню емоційно-ціннісного ставлення до подій та розвитку громадянської свідомості.

Також доцільно організовувати учнівські проєкти, присвячені окремим аспектам війни: героїзму захисників України, волонтерському руху, міжнародній підтримці, інформаційній безпеці. Результати проєктної діяльності можуть бути представлені у вигляді презентацій, відеороликів, стінгазет або дослідницьких робіт.

Важливо враховувати психоемоційний стан учнів під час проведення занять. Учитель має створювати безпечну атмосферу, підтримувати відкритий діалог, уникати надмірної деталізації травматичних подій та бути готовим до емоційних реакцій школярів. [23]

Отже, ефективна організація уроків і позакласних заходів з теми російсько-української війни базується на поєднанні сучасних педагогічних технологій,

ретельно підібраного змісту навчання та врахування психолого-педагогічних особливостей учнів, що забезпечує формування їхньої історичної свідомості та громадянської позиції.

Висновок до другого розділу

У другому розділі дослідження розглянуто методичні аспекти викладання теми російсько-української війни у школі, зокрема психолого-педагогічні особливості навчання, методи та форми роботи, використання різних типів джерел, а також формування критичного мислення та медіаграмотності учнів. Встановлено, що викладання цієї теми потребує врахування емоційного стану учнів, створення безпечного освітнього середовища та добору матеріалу відповідно до вікових особливостей.

Доведено, що ефективність навчання забезпечується поєднанням традиційних та сучасних методів, зокрема інтерактивного, проблемного, дослідницького та проєктного навчання. Використання документальних, візуальних і цифрових джерел підвищує наочність і сприяє глибшому розумінню історичних подій, а також формує навички роботи з інформацією.

Особливе значення має розвиток критичного мислення та медіаграмотності, що дозволяє учням аналізувати інформацію, розпізнавати маніпуляції та формувати власну обґрунтовану позицію. Практичні рекомендації щодо організації уроків і позакласних заходів спрямовані на підвищення ефективності навчального процесу та виховання громадянської свідомості.

Отже, другий розділ підтверджує, що успішне викладання теми російсько-української війни можливе за умови комплексного використання сучасних педагогічних підходів і врахування психолого-педагогічних особливостей учнів.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Аналіз сучасних підручників та навчальних програм з історії України

Сучасні підручники та навчальні програми з історії України розробляються відповідно до Державного стандарту базової та профільної середньої освіти і ґрунтуються на компетентнісному підході, який передбачає не лише засвоєння фактів, а й формування в учнів історичного мислення, критичного аналізу та громадянської компетентності. В останніх виданнях простежується тенденція до оновлення змісту відповідно до сучасних історичних подій, зокрема включення теми російсько-української війни, Революції Гідності та процесів державотворення України у XX–XXI ст. [2, с. 143]

Аналіз навчальних програм свідчить, що вони мають чітку структуру з виділенням ключових тем, очікуваних результатів навчання та компетентностей. Значна увага приділяється формуванню в учнів уміння працювати з історичними джерелами, аналізувати події у хронологічній послідовності та встановлювати причинно-наслідкові зв’язки. Програми орієнтовані на інтеграцію історії України у світовий контекст, що дозволяє учням краще розуміти глобальні процеси.

Сучасні підручники з історії України характеризуються поєднанням текстового матеріалу з візуальними та документальними джерелами: картами, схемами, фотографіями, уривками документів та QR-кодами на додаткові цифрові ресурси. Це відповідає вимогам Нової української школи та сприяє розвитку цифрової грамотності та критичного мислення учнів.

Водночас у наукових дослідженнях відзначається, що підручник історії виконує не лише освітню, а й виховну та ідеологічну функцію, оскільки відображає державну історичну політику та впливає на формування історичної пам’яті учнів. [3, с. 155] Це особливо помітно у висвітленні новітньої історії України, де акцент робиться на процесах державотворення, боротьбі за незалежність та сучасних викликах.

Окремо слід відзначити, що сучасні підручники поступово відходять від суто репродуктивного навчання і орієнтуються на розвиток дослідницьких умінь учнів. Значна увага приділяється завданням на аналіз історичних джерел, порівняння різних точок зору, роботу з історичними картами та формування власних висновків.

Разом із тим, у педагогічній практиці відзначається певна проблема нерівномірного подання сучасних подій, зокрема російсько-української війни, що пояснюється швидкою зміною історичного контексту та необхідністю постійного оновлення навчальних матеріалів. [18] Це зумовлює потребу в регулярному перегляді програм і підручників.

Отже, сучасні навчальні програми та підручники з історії України демонструють перехід до компетентнісної моделі навчання, інтеграцію новітніх історичних подій у зміст освіти та посилення ролі джерельного і практичного компонентів, що сприяє формуванню в учнів цілісного історичного світогляду.

Сучасні підручники та навчальні програми з історії України є важливою складовою освітнього процесу, оскільки саме вони визначають зміст, структуру та методичні підходи до викладання історії у закладах загальної середньої освіти. Їх розроблення здійснюється відповідно до Державного стандарту базової і профільної середньої освіти та концепції Нової української школи, яка передбачає перехід від традиційного знаннєвого навчання до компетентнісного підходу. [29, с. 244] Це означає, що головною метою історичної освіти стає не лише засвоєння учнями фактів, дат і подій, а формування в них історичного мислення, критичного аналізу інформації, громадянської компетентності та здатності самостійно оцінювати історичні процеси.

Аналіз сучасних навчальних програм з історії України свідчить, що вони мають чітку та логічно вибудувану структуру. Навчальний матеріал поділяється на тематичні блоки, які охоплюють різні історичні періоди — від найдавніших часів до сучасності. При цьому особливу увагу приділено новітній історії України, яка включає події кінця XX — початку XXI століття. У програмах чітко визначено очікувані результати навчання, які орієнтовані на формування в учнів умінь

аналізувати історичні події, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, працювати з різними типами джерел, порівнювати історичні явища та формулювати власні висновки.

Важливою характеристикою сучасних програм є їх інтеграція у світовий історичний контекст. Це дозволяє учням розглядати історію України не ізольовано, а у взаємозв’язку з глобальними процесами, такими як розвиток міжнародних відносин, формування європейської безпеки, розпад СРСР, холодна війна та сучасні геополітичні конфлікти. [20, с. 401] Такий підхід сприяє більш глибокому розумінню учнями місця України у світовій історії.

Окремо слід відзначити оновлення змісту сучасних підручників з історії України. В останніх виданнях простежується чітка тенденція до включення актуальних подій сучасності, зокрема Революції Гідності, анексії Криму, початку російсько-української війни у 2014 році та повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Включення цих подій до шкільного курсу є надзвичайно важливим, оскільки вони безпосередньо впливають на формування сучасної української державності, національної ідентичності та історичної пам’яті.

Сучасні підручники мають багаторівневу структуру, яка поєднує основний текст із додатковими джерелами та навчальними матеріалами. Вони містять уривки історичних документів, свідчення очевидців, статистичні дані, карти, схеми, фотографії та інфографіку. [31, с. 440] Така структура дозволяє не лише передавати інформацію, а й організовувати навчальну діяльність учнів, формуючи в них навички аналізу історичних джерел і критичного мислення.

Важливою інновацією є використання цифрових технологій у підручниках. Багато сучасних видань містять QR-коди, які відкривають доступ до додаткових матеріалів: відео, інтерактивних карт, онлайн-архівів, документальних фільмів та освітніх платформ. Це значно розширює навчальний простір і сприяє розвитку цифрової компетентності учнів, що є однією з ключових вимог сучасної освіти.

Окрему увагу в підручниках приділено завданням, спрямованим на розвиток компетентностей. Учням пропонується аналізувати історичні джерела,

порівнювати різні точки зору, визначати причини та наслідки подій, працювати в групах, готувати проєкти та аргументовано висловлювати власну позицію. Таким чином, підручник виконує не лише інформаційну, а й навчально-методичну функцію, сприяючи активному залученню учнів до процесу навчання.

У сучасній педагогічній науці підкреслюється, що підручник історії виконує також виховну функцію. Він не лише передає знання, а й формує систему цінностей, громадянську позицію та історичну свідомість учнів. Особливо це стосується висвітлення новітньої історії України, де акцент робиться на боротьбі за незалежність, державотворчих процесах, героїзмі українського народу та захисті територіальної цілісності держави.

Разом із тим, існують певні проблеми у сучасних підручниках та програмах. Однією з основних є швидке оновлення історичного контексту, особливо у зв'язку з російсько-українською війною. Події розвиваються дуже динамічно, тому навчальні матеріали не завжди встигають відображати актуальний стан справ. Це створює потребу у постійному перегляді та оновленні підручників і програм. [2, с. 185]

Також відзначається проблема нерівномірності подання матеріалу. Деякі теми можуть бути розкриті надто загально, тоді як інші — надмірно деталізовано. Це потребує додаткової роботи з боку вчителя, який повинен адаптувати матеріал до рівня учнів та конкретних навчальних умов.

Незважаючи на ці труднощі, сучасні навчальні програми та підручники з історії України загалом демонструють позитивну динаміку розвитку. Вони поступово переходять до компетентнісної моделі навчання, активно використовують джерельний матеріал, цифрові технології та інтерактивні методи навчання. Це сприяє формуванню в учнів цілісного історичного світогляду, розвитку критичного мислення та усвідомленої громадянської позиції. [3, с. 194]

Таким чином, сучасні підручники та навчальні програми з історії України відіграють ключову роль у формуванні історичної свідомості молодого покоління, забезпечують зв'язок між минулим і сучасністю та сприяють вихованню активних, свідомих громадян України.

3.2. Розробка методичних матеріалів для вивчення теми російсько-української війни

Розробка методичних матеріалів для вивчення російсько-української війни у шкільному курсі історії є складним, багаторівневим і водночас надзвичайно актуальним завданням сучасної педагогіки. Це зумовлено тим, що дана тема належить до новітньої історії України, перебуває у процесі постійного розвитку та має високий рівень суспільної значущості. Відповідно, методичне забезпечення навчального процесу повинно бути не лише змістовно насиченим, а й гнучким, оперативно оновлюваним, педагогічно виваженим та психологічно безпечним для учнів.

Перш за все, методичні матеріали мають повністю відповідати вимогам Державного стандарту базової і профільної середньої освіти та чинним навчальним програмам з історії України. Вони повинні бути спрямовані на реалізацію компетентнісного підходу, який передбачає формування в учнів не лише знань, а й умінь та ставлень. [22, с. 198] Зокрема, йдеться про розвиток історичної, громадянської, соціальної та інформаційно-цифрової компетентностей. Це означає, що навчальні матеріали мають орієнтуватися на формування здатності учнів аналізувати історичні процеси, працювати з джерелами інформації, критично мислити та робити обґрунтовані висновки.

Структурно методичні матеріали включають кілька основних компонентів. До них належать конспекти уроків, дидактичні матеріали, добірки історичних джерел, мультимедійні презентації, інтерактивні завдання, карти, схеми, хронологічні таблиці та матеріали для самостійної роботи учнів. Кожен із цих елементів виконує окрему дидактичну функцію та сприяє комплексному засвоєнню навчального матеріалу.

Конспекти уроків є базовим елементом методичного забезпечення. Вони повинні містити чітко сформульовану мету уроку, очікувані результати навчання, поетапну структуру заняття, методи та прийоми навчання, а також систему оцінювання навчальних досягнень учнів. [27, с. 87] Важливо, щоб у конспектах передбачалася варіативність подання матеріалу, що дозволяє вчителю адаптувати

урок до рівня підготовки конкретного класу, його пізнавальних можливостей та психологічних особливостей.

Особливе значення у методичному забезпеченні мають комплекси історичних джерел. До них відносяться уривки офіційних документів державних органів України, міжнародних організацій, заяв політичних діячів, статистичні дані, матеріали засобів масової інформації, аналітичні огляди, а також свідчення очевидців і учасників подій. Робота з такими джерелами сприяє розвитку в учнів навичок критичного аналізу інформації, вміння розрізняти факти та інтерпретації, а також формуванню історичного мислення. [1, с. 96] До кожного джерела обов'язково повинні бути розроблені методичні запитання, які спрямовують учнів на осмислення змісту та його інтерпретацію.

Візуальні матеріали є невід'ємною частиною сучасного методичного забезпечення. До них належать історичні карти, схеми бойових дій, інфографіки, фотографії, відеоматеріали та мультимедійні презентації. Вони відіграють важливу роль у формуванні просторових уявлень учнів про перебіг війни, дозволяють краще зрозуміти географію подій, масштаби руйнувань та динаміку змін на фронті. Водночас використання візуальних матеріалів повинно супроводжуватися педагогічним коментарем, який спрямовує увагу учнів на аналітичне осмислення, а не лише на емоційне сприйняття зображень.

Сучасні методичні матеріали неможливо уявити без цифрових ресурсів. Вони включають інтерактивні карти, онлайн-архіви, електронні бібліотеки, освітні платформи, відеолекції та QR-коди з додатковою інформацією. Використання цифрових технологій значно розширює можливості навчального процесу, забезпечує доступ до актуальних даних та сприяє підвищенню мотивації учнів до навчання. [13, с. 121] Водночас важливим завданням є формування навичок критичного ставлення до цифрової інформації, оскільки інформаційний простір містить значну кількість недостовірних або маніпулятивних матеріалів.

Окрему увагу слід приділити системі диференційованих завдань, які повинні бути обов'язковою складовою методичних матеріалів. Репродуктивні завдання спрямовані на засвоєння базових фактів і понять, аналітичні — на встановлення

причинно-наслідкових зв’язків, а творчі — на розвиток дослідницьких і комунікативних умінь. До творчих завдань можна віднести написання есе, підготовку презентацій, створення мініпроєктів, проведення міні-дебатів або розробку інформаційних продуктів. Така структура дозволяє реалізувати індивідуальний підхід до навчання та враховувати різний рівень підготовки учнів. [22, с. 221]

Важливою складовою методичних матеріалів є психолого-педагогічні рекомендації для вчителя. Вони повинні містити поради щодо роботи з емоційно чутливим матеріалом, уникнення надмірної деталізації травматичних подій, створення безпечного освітнього середовища та коректної взаємодії з учнями. Оскільки тема війни може викликати сильні емоційні реакції, учитель має бути готовим підтримати учнів, забезпечити атмосферу довіри та взаємоповаги, а також запобігти психологічному перевантаженню.

Не менш важливою складовою є методичні рекомендації щодо організації позакласної роботи. Вони можуть включати проведення тематичних виховних заходів, круглих столів, зустрічей із військовими, волонтерами або очевидцями подій, перегляд та обговорення документальних фільмів, а також реалізацію учнівських проєктів. [28, с. 61] Така діяльність значно розширює навчальний процес і сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до історичних подій.

Отже, розробка методичних матеріалів для вивчення російсько-української війни є комплексним процесом, який поєднує змістовний, дидактичний, технологічний та психолого-педагогічний компоненти. Якісно підготовлені методичні матеріали забезпечують ефективну організацію навчального процесу, сприяють глибокому розумінню учнями історичних подій, розвитку критичного мислення, інформаційної культури та громадянської свідомості, що є ключовими завданнями сучасної історичної освіти України.

3.3. Приклади уроків, презентацій та інтерактивних завдань

Практичне опрацювання теми російсько-української війни у шкільному курсі історії є одним із найскладніших і водночас найважливіших елементів сучасної історичної освіти. Це зумовлено тим, що дана тема належить до новітньої історії України, є емоційно чутливою, суспільно значущою та безпосередньо впливає на формування світогляду учнів. Саме тому організація уроків, презентацій і інтерактивних завдань повинна базуватися на поєднанні наукової достовірності, педагогічної доцільності та психологічної безпеки.

У сучасній школі найбільш ефективними є уроки змішаного типу, які поєднують елементи пояснення, дослідження та обговорення. Вони дозволяють не лише передати учням фактичний матеріал, а й залучити їх до активної пізнавальної діяльності. Особливо важливо, що вивчення теми війни не може обмежуватися лише репродуктивним засвоєнням інформації, оскільки це призводить до поверхневого розуміння подій. [1, с. 132] Натомість сучасна методика передбачає формування в учнів уміння аналізувати, порівнювати та робити власні висновки.

Одним із базових типів уроків є урок-ознайомлення, який використовується на початковому етапі вивчення теми. Наприклад, під час розгляду питання «Російсько-українська війна: передумови та початок (2014 рік)» учитель насамперед формує уявлення про історичний контекст подій. У цьому випадку важливо пояснити учням довготривалі процеси, що передували конфлікту, зокрема розпад Радянського Союзу, становлення незалежної України, формування зовнішньополітичного курсу держави, а також поступове загострення відносин із Російською Федерацією. [22, с. 243]

Під час такого уроку доцільно використовувати хронологічні таблиці, які допомагають структурувати інформацію та побачити логіку розвитку подій. Також ефективною є робота з історичними картами, що дозволяє учням візуально простежити процес анексії Криму та початок бойових дій на сході України. Важливим елементом є аналіз уривків офіційних документів, заяв державних

діячів та міжнародних організацій. Це сприяє формуванню навичок роботи з джерелами та розвитку критичного мислення.

Наступним важливим типом є урок-дослідження, який передбачає активну самостійну роботу учнів. Такий формат є особливо ефективним під час вивчення бойових дій на сході України у 2014–2015 роках. Учні можуть бути поділені на групи, кожна з яких досліджує окрему подію або епізод війни. [27, с. 154] Наприклад, одна група аналізує оборону Донецького аеропорту, інша – Іловайську трагедію, ще інша – Дебальцевську операцію.

У процесі роботи учні використовують різноманітні джерела інформації: карти бойових дій, фотографії, відеоматеріали, інтерв'ю учасників подій, статистичні дані. Після опрацювання матеріалу кожна група презентує результати свого дослідження у вигляді доповіді або мультимедійної презентації. Такий підхід не лише поглиблює знання учнів, але й формує в них навички командної роботи, аналізу інформації та публічного виступу.

Не менш важливим є урок-дискусія, який дозволяє учням висловлювати власну думку щодо складних і суперечливих питань. Особливо актуальним є проведення таких уроків під час вивчення подій повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. У цьому випадку учні працюють із різними джерелами інформації, включаючи новинні повідомлення, відео, офіційні заяви держав і міжнародних організацій.

Під час дискусії доцільно використовувати метод «Займи позицію», який передбачає поділ учнів на групи відповідно до їхніх аргументованих позицій щодо певного питання. Це може стосуватися причин війни, ролі міжнародної спільноти або наслідків конфлікту. [19] Такий формат сприяє розвитку вміння аргументувати свою думку, слухати інших та поважати альтернативні точки зору.

Важливу роль у сучасному навчальному процесі відіграють мультимедійні презентації. Вони дозволяють значно підвищити наочність навчального матеріалу та полегшити його сприйняття. Презентації з теми російсько-української війни можуть містити хронологію подій, карти бойових дій, фотографії, інфографіку, схеми та відеофрагменти.

Окремі слайди доцільно присвячувати ключовим етапам війни: початку конфлікту у 2014 році, анексії Криму, бойовим діям на Донбасі, періоду «замороженого конфлікту», а також повномасштабному вторгненню у 2022 році. Важливим доповненням є включення матеріалів про міжнародну підтримку України, гуманітарні наслідки війни та роль волонтерського руху.

Сучасні мультимедійні презентації також можуть містити інтерактивні елементи, зокрема QR-коди, які ведуть до додаткових джерел інформації. Це дозволяє учням самостійно поглиблювати знання та працювати з перевіреними ресурсами, такими як матеріали Українського інституту національної пам’яті або офіційні освітні платформи. [17]

Окреме місце у навчальному процесі займають інтерактивні завдання, які сприяють активному залученню учнів до роботи на уроці. Одним із таких завдань є створення хронологічної стрічки подій, де учні самостійно розташовують ключові етапи війни у правильній послідовності. Це допомагає краще засвоїти хронологію та логіку розвитку подій.

Іншим ефективним завданням є вправа «факт чи фейк», під час якої учні аналізують різні інформаційні повідомлення та визначають їхню достовірність. Це особливо важливо в умовах інформаційної війни, коли значна кількість даних може бути спотвореною або маніпулятивною. [23]

Також доцільним є використання роботи з картами бойових дій, де учні позначають основні напрямки наступу, зміни лінії фронту та ключові населені пункти. Такі завдання сприяють розвитку просторового мислення та кращому розумінню стратегічних аспектів війни.

Окремо слід відзначити значення мініпроєктів, які можуть бути присвячені різним аспектам війни. Наприклад, учні можуть досліджувати діяльність волонтерських організацій, роль міжнародної допомоги, історії героїв України або особливості інформаційної боротьби. Результати таких проєктів можуть бути представлені у вигляді презентацій, відеороликів, постерів або письмових досліджень.

Важливо також підкреслити, що використання інтерактивних методів навчання сприяє формуванню не лише знань, а й ключових компетентностей, таких як критичне мислення, комунікативні навички, медіаграмотність та громадянська свідомість. Учні не просто засвоюють інформацію, а вчаться її аналізувати, оцінювати та використовувати у власному житті.

Отже, поєднання різних типів уроків, мультимедійних презентацій та інтерактивних завдань забезпечує ефективне вивчення теми російсько-української війни у школі. Такий підхід дозволяє зробити навчальний процес більш змістовним, практично орієнтованим та сучасним, а також сприяє формуванню в учнів історичної свідомості, патріотизму та відповідального громадянського мислення.

3.4 Оцінювання рівня знань учнів з теми російсько-української війни

Оцінювання навчальних досягнень учнів під час вивчення теми російсько-української війни є складним і багатогранним процесом, який виконує не лише контролюючу, а й навчальну, розвивальну та виховну функції. У сучасній шкільній історичній освіті оцінювання розглядається як невід'ємна складова компетентнісного підходу, що передбачає перевірку не тільки обсягу засвоєних знань, а й рівня сформованості ключових умінь, навичок та ставлень учнів. З огляду на особливу суспільну значущість і емоційну чутливість теми війни, система оцінювання повинна бути максимально об'єктивною, гнучкою та педагогічно виваженою. [22, с. 214]

Передусім слід зазначити, що оцінювання результатів навчання з теми російсько-української війни має ґрунтуватися на компетентнісному підході. Це означає, що учитель повинен оцінювати не лише здатність учня відтворювати факти, дати та події, а й уміння аналізувати історичні процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, працювати з різними типами джерел та формувати власні обґрунтовані висновки. [27, с. 176] Важливим є також врахування рівня розвитку критичного мислення та інформаційної грамотності, що особливо актуально в умовах сучасної інформаційної війни.

Однією з основних форм контролю залишається усне опитування, яке дозволяє оперативно перевірити розуміння учнями ключових аспектів теми. Під час усної відповіді учні можуть демонструвати знання про передумови війни, події 2014 року, анексію Криму, бойові дії на сході України, а також повномасштабне вторгнення 2022 року. Водночас важливо, щоб запитання не обмежувалися лише відтворенням інформації. Доцільно використовувати проблемні та аналітичні запитання, наприклад: «Які чинники вплинули на ескалацію конфлікту?» або «Як міжнародна спільнота вплинула на перебіг війни?». Такий підхід дозволяє оцінити не лише знання, а й рівень розуміння історичних процесів.

Письмові форми оцінювання відіграють не менш важливу роль. Вони можуть включати тестові завдання, розгорнуті відповіді, есе або аналіз історичних джерел. Особливо ефективним є використання завдань, у яких учні повинні самостійно сформулювати аргументовану позицію щодо певної історичної події. Наприклад, учням може бути запропоновано написати коротке есе на тему «Вплив російсько-української війни на сучасне українське суспільство» або проаналізувати фрагмент офіційного документа. [19] Такі завдання сприяють розвитку аналітичного мислення, вміння структурувати інформацію та робити обґрунтовані висновки.

Окреме місце в системі оцінювання займають практичні та творчі роботи. До них належать презентації, міні-проєкти, хронологічні таблиці, картографічні завдання, а також дослідницькі роботи. Наприклад, учні можуть підготувати проєкт, присвячений обороні певного міста, діяльності волонтерських організацій або ролі міжнародної допомоги Україні. Під час оцінювання таких робіт враховується не лише зміст, а й уміння працювати в команді, логічно структурувати матеріал, використовувати різні джерела інформації та презентувати результати дослідження.

Важливим елементом є формувальне оцінювання, яке здійснюється протягом усього навчального процесу. [23] Воно передбачає постійне спостереження за навчальною діяльністю учнів, їхньою активністю на уроці, участю в дискусіях,

здатністю аргументувати власну думку та працювати з історичними джерелами. Формувальне оцінювання дозволяє вчасно виявляти труднощі у засвоєнні матеріалу та коригувати навчальний процес відповідно до індивідуальних потреб учнів. Воно також сприяє створенню більш гнучкої та підтримувальної освітньої атмосфери.

Особливу увагу слід приділяти оцінюванню участі учнів у груповій роботі та інтерактивних формах навчання. Під час дискусій, дебатів або виконання спільних проєктів учитель може оцінювати вміння школярів співпрацювати, слухати інших, висловлювати аргументовану позицію та поважати альтернативні точки зору. Це є важливим показником сформованості соціальних і громадянських компетентностей. [1, с. 148]

Не менш значущим є психолого-педагогічний аспект оцінювання. Оскільки тема російсько-української війни є емоційно насиченою та може бути особисто чутливою для багатьох учнів, процес оцінювання повинен бути максимально коректним і делікатним. Учитель має уникати надмірного тиску, публічного порівняння учнів або створення ситуацій стресу. Натомість важливо підтримувати індивідуальний підхід, заохочувати навіть часткові успіхи та орієнтуватися на особистий прогрес кожного учня.

Також доцільно враховувати принцип прозорості оцінювання. Учні повинні чітко розуміти критерії оцінювання, вимоги до виконання завдань та очікувані результати. Це підвищує мотивацію до навчання та сприяє більш усвідомленому ставленню до навчального процесу. [22, с. 301]

Отже, оцінювання рівня знань учнів з теми російсько-української війни є багаторівневим і комплексним процесом, який поєднує різні форми контролю та методи перевірки знань. Воно спрямоване не лише на визначення рівня засвоєння навчального матеріалу, а й на розвиток критичного мислення, аналітичних здібностей, інформаційної грамотності та громадянської свідомості. Такий підхід забезпечує реалізацію основних завдань сучасної історичної освіти та сприяє формуванню відповідальних і свідомих громадян України.

Висновок до третього розділу

У третьому розділі дослідження здійснено комплексний аналіз сучасних підручників і навчальних програм з історії України, розкрито особливості їх змістового оновлення та перехід до компетентнісної моделі навчання, що передбачає формування в учнів історичного мислення, критичного аналізу та громадянської компетентності. Встановлено, що сучасні освітні документи активно інтегрують тему російсько-української війни, що свідчить про її важливе місце у шкільному курсі історії.

Також у розділі розглянуто особливості розробки методичних матеріалів для вивчення теми війни, визначено їх структуру та основні компоненти, зокрема конспекти уроків, комплекти джерел, візуальні та цифрові матеріали, а також систему різнорівневих завдань. Підкреслено необхідність врахування психолого-педагогічних аспектів та використання сучасних освітніх технологій.

Окрему увагу приділено прикладам уроків, презентацій та інтерактивних завдань, які демонструють ефективність поєднання традиційних і інноваційних методів навчання. Визначено, що активне використання історичних джерел, групової роботи, проєктної діяльності та цифрових ресурсів сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення учнів.

Окрім цього, проаналізовано систему оцінювання навчальних досягнень учнів, яка має бути багатокомпонентною, компетентнісно орієнтованою та враховувати як знаннєвий, так і діяльнісний і ціннісний компоненти. Наголошено на важливості формувального оцінювання та врахування психоемоційного стану учнів.

Отже, матеріали третього розділу підтверджують, що ефективне викладання теми російсько-української війни можливе за умови комплексного підходу, який поєднує сучасні підручники, якісне методичне забезпечення, інноваційні методи навчання та обґрунтовану систему оцінювання результатів навчання.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено комплексний науково-методичний аналіз проблеми викладання теми російсько-української війни у закладах загальної середньої освіти України. Дослідження охоплює історіографічний, джерельний, нормативно-правовий, психолого-педагогічний та методичний аспекти, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про особливості вивчення цієї надзвичайно актуальної та суспільно значущої теми.

Перш за все, встановлено, що російсько-українська війна 2014–2026 років є однією з ключових подій новітньої історії України, яка визначає не лише сучасний політичний розвиток держави, а й формує нову систему національної ідентичності, історичної пам’яті та громадянської свідомості. Її значення виходить далеко за межі суто військового конфлікту, оскільки війна вплинула на всі сфери життя українського суспільства — політичну, економічну, соціальну, культурну та освітню.

Аналіз історіографії засвідчив, що дослідження російсько-української війни перебуває на етапі активного становлення. Українська історична наука швидко реагує на події, що відбуваються, формуючи нові підходи до їх осмислення. У працях провідних українських науковців здійснюється комплексний аналіз причин, передумов, перебігу та наслідків війни, а також її впливу на державотворчі процеси та формування національної свідомості. Водночас спостерігається активний розвиток методичних досліджень, спрямованих на вдосконалення викладання новітньої історії України у школі.

Джерельна база дослідження є багатогранною та включає нормативно-правові акти, навчальні програми, підручники, методичні рекомендації, наукові праці, матеріали державних установ, міжнародних організацій, а також сучасні цифрові ресурси. Це дозволяє забезпечити об’єктивність, комплексність та актуальність аналізу. Особливого значення набувають електронні джерела, які забезпечують оперативність оновлення інформації, що є критично важливим у контексті подій, які продовжують розгортатися.

У ході дослідження було встановлено, що передумови російсько-української війни мають складний і багатофакторний характер. Вони включають історичні, геополітичні та внутрішньополітичні чинники, серед яких ключову роль відіграють прагнення України до європейської інтеграції, демократичний вибір українського суспільства та імперські амбіції Російської Федерації. Події 2014 року стали переломним моментом, який ознаменував початок відкритої збройної агресії, а повномасштабне вторгнення 2022 року вивело конфлікт на якісно новий рівень.

Окрему увагу приділено етапам війни, які умовно поділяються на початковий етап (2014 рік), період локального збройного конфлікту на сході України (2014–2021 рр.) та повномасштабну фазу війни (з 2022 року). Кожен із цих етапів має свої особливості, що проявляються у зміні інтенсивності бойових дій, міжнародної підтримки України, трансформації Збройних сил України та посиленні внутрішньої консолідації суспільства.

Нормативно-правовий аналіз засвідчив, що викладання теми російсько-української війни у школі має чітке правове підґрунтя. Воно базується на Законах України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», Державному стандарті базової середньої освіти, навчальних програмах та методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України. Ці документи визначають компетентнісну модель навчання, яка передбачає формування не лише знань, а й умінь, ставлень та цінностей.

У дослідженні доведено, що викладання теми війни має складний психолого-педагогічний характер. Це зумовлено тим, що учні перебувають в умовах безпосереднього впливу воєнної реальності або інформаційного середовища, насиченого подіями війни. Тому особливого значення набуває створення безпечного освітнього середовища, врахування емоційного стану учнів, дотримання принципів вікової відповідності та педагогічної доцільності.

Методичний аналіз показав, що найбільш ефективними у вивченні теми є інтерактивні, проблемні, дослідницькі та проєктні методи навчання. Вони сприяють активному залученню учнів до навчального процесу, розвитку

критичного мислення та формуванню навичок самостійного аналізу інформації. Важливу роль відіграє також використання візуальних, документальних і цифрових джерел, які забезпечують наочність і підвищують рівень розуміння складних історичних процесів.

Окремо підкреслено значення формування критичного мислення та медіаграмотності. В умовах інформаційної війни учні повинні вміти розрізняти факти і маніпуляції, аналізувати джерела інформації, перевіряти їхню достовірність та формувати власну обґрунтовану позицію. Це є однією з ключових компетентностей сучасної історичної освіти.

Практичний аспект дослідження засвідчив, що ефективність викладання теми значною мірою залежить від якісної організації навчального процесу, використання сучасних методичних матеріалів, мультимедійних технологій та різноманітних форм роботи. Особливо результативними є уроки-дослідження, уроки-дискусії, проєктна діяльність та позакласні заходи, які сприяють глибшому осмисленню учнями історичних подій.

Важливим компонентом є також система оцінювання навчальних досягнень учнів, яка повинна бути комплексною, об’єктивною та орієнтованою на компетентнісний підхід. Вона має враховувати не лише рівень знань, а й уміння аналізувати, інтерпретувати та застосовувати інформацію.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що тема російсько-української війни займає особливе місце у сучасній історичній освіті України. Вона виконує не лише навчальну, а й надзвичайно важливу виховну функцію, сприяючи формуванню національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та історичної пам’яті молодого покоління.

Отже, ефективне викладання цієї теми можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує сучасні наукові знання, методичні інновації, психолого-педагогічні принципи та використання цифрових технологій. Це забезпечує формування свідомого громадянина, здатного критично мислити, аналізувати складні суспільні процеси та активно брати участь у житті держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя : Просвіта, 2019. 160 с.

2. Власов В. С. Історія України : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : Літера ЛТД, 2022. 272 с.

3. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : рівень стандарту : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Ранок, 2023. 240 с.

4. Голуб А. Формування критичного мислення на уроках історії. Київ : Основа, 2021. 192 с.

5. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ : Генеза, 2019. 656 с.

6. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

7. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. В. Смолій та ін. Київ : Наукова думка, 2013–2021.

8. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

9. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

10. Інститут модернізації змісту освіти : офіційний сайт. URL: https://imzo.gov.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

11. Історія України : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / О. Пометун, І. Костюк, Н. Гупан. Київ : Освіта, 2023. 256 с.

12. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, 2018. 420 с.

13. Киридон А. М. Історична пам’ять у просторі сучасної України. Київ : Ніка-Центр, 2020. 368 с.

14. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : затверджена МОН України. URL: https://mon.gov.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

15. Литвин В. Історія України. Київ : Наукова думка, 2020. 816 с.

16. Майоров М. Російсько-українська війна: події, факти, коментарі. Харків : Фоліо, 2023. 352 с.

17. Методичні рекомендації щодо викладання історії у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році. URL: https://mon.gov.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

18. Навчальні програми з історії України для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Київ : МОН України, 2023.

19. Освіта.ua: інформаційно-освітній портал. URL: https://osvita.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

20. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2021. 512 с.

21. Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків : КСД, 2023. 400 с.

22. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2020. 328 с.

23. Портал медіаосвіти і медіаграмотності. URL: https://medialiteracy.org.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).

24. Реєнт О. Україна в імперську добу. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. 540 с.

25. Російсько-українська війна: історія незламності / упоряд. І. Патриляк. Київ : Арій, 2024. 430 с.

26. Смолій В., Реєнт О. Сучасна історія України. Київ : Альтернативи, 2020. 480 с.

27. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у сучасній школі. Київ : Міленіум, 2020. 220 с.

28. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення учнів. Запоріжжя : Просвіта, 2021. 120 с.

29. Турченко Ф. Новітня історія України. Київ : Генеза, 2021. 384 с.

30. Україна в умовах російської агресії / за ред. В. Смолія. Київ : НАН України, 2022. 610 с.

31. Україна XX–XXI ст. : енциклопедичний словник / за ред. В. Смолія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 608 с.

32. Український інститут національної пам’яті. Російсько-українська війна: методичні матеріали для вчителів. URL: https://uinp.gov.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2026).